Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije (povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada): Jubilej

Cvitković, Ivan

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/849

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2025.221.21

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO "NAPREDAK" I AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ – POLITOLOŠKA ANALIZA DRUŠTVENE ULOGE "NAPRETKA" U RATNOM I POSTDAYTONSKOM VREMENU

Franjo Topić
umirovljeni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
franjo.topic1@gmail.com

Dražen Janko
doktorand
Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb
ORCID: 0000-0002-2978-2195

ANU BiH АНУ БиХ

Apstrakt: HKD "Napredak", osnovan 1902. i obnovljen 1990. godine, odigrao je ključnu ulogu u očuvanju hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta unutar multietničke Bosne i Hercegovine. Ova analiza istražuje društvenu funkciju "Napretka" tijekom rata u BiH i postdaytonskog razdoblja. Tijekom sukoba 1992. – 1995., "Napredak" se pokazao kao ključna humanitarna snaga, distribuirajući preko 488 tona hrane i 403.000 obroka u opkoljenom Sarajevu, pomažući pritom svim etničkim skupinama (56% Muslimana, 24% Hrvata, 18% Srba). Istovremeno je organizirao kulturne događaje kao duhovni otpor, poticao međuetnički dijalog i doprinosio mirovnim inicijativama. U poslijeratnom razdoblju, "Napredak" nastavlja zagovarati hrvatsku kulturu i obrazovanje, aktivno gradeći mostove između različitih zajednica. Unatoč značajnim doprinosima, društvo se bori s neriješenim pitanjima pravnog statusa, povrata nacionalizirane imovine i sustavnog državnog financiranja. Osvrti Mirka Pejanovića naglašavaju dubok utjecaj "Napretka" na moral i društvenu koheziju tijekom rata, pripisujući njegovu otpornost vodstvu prof. dr. Franje Topića. Članak zaključuje da je "Napretkov" nadstranački, otvoren

i sveobuhvatan pristup uspješan model za kulturni razvoj u multietničkom društvu, neophodan za unutarnju integraciju BiH i njezine europske aspiracije.

Ključne riječi: HKD "Napredak", Franjo Topić, BiH, Mirko Pejanović, humanitarna uloga

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo (HKD) "Napredak", čiji je rad obnovljen 29. rujna 1990. godine u Sarajevu, a za predsjednika Društva izabran prof. dr. Franjo Topić,[1] igra ključnu ulogu u očuvanju i razvoju kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Njegovo djelovanje, posebno tijekom ratnog i postdaytonskog razdoblja, oblikovano je širinom programske aktivnosti, nadstranačkim karakterom i otvorenošću prema kulturama drugih naroda u BiH. Kroz političku pluralizaciju devedesetih godina prošlog stoljeća obnovljena su nacionalna kulturna društva, a "Napredak" je brzo formirao svoju unutrašnju strukturu, započevši širok spektar aktivnosti u kulturnom životu Hrvata u BiH. Od svog osnutka 1902. godine, pa sve do danas, "Napredak" je ostao najveće kulturno društvo Hrvata u Bosni i Hercegovini i šire, te je 2022. godine proslavio 120 godina od osnivanja (Šapina, 2002: 12). Kroz svoje djelovanje, posebno u područjima kulture, obrazovanja i edukacije, HKD "Napredak" je najviše pažnje zadobio na polju stipendiranja đaka i studenata, što je i bio prvobitni cilj njegova osnivanja (Šapina, 2002: 12). S ponovnom uspostavom HKD "Napretka" 1990. godine i ratom koji se odvijao na prostoru BiH, humanitarno djelovanje je obilježilo početke rada i djelovanja ovoga društva. Kroz suradnju s Vrhbosanskom nadbiskupijom i Caritasom u Sarajevu, te uz razne donacije unutar i izvan Bosne i Hercegovine, HKD "Napredak" je tijekom rata podijelio preko 488 tona hrane i 403.000 obroka, pri čemu su primatelji bili 56% Muslimani, 24% Hrvati, 18% Srbi i ostali, što jasno svjedoči o njegovom univerzalnom humanitarnom opredjeljenju (Šapina, 2002; 66; Topić, 2008: 304).

Ovaj rad, inspiriran analizom Mirka Pejanovića, političara i profesora, ima za cilj dublje istražiti model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom bosanskohercegovačkom društvu kroz prizmu društvene uloge "Napretka" u ratnom i postdaytonskom vremenu. Posebna pozornost bit će posvećena povijesnom kontinuitetu društva, njegovoj ulozi u afirmaciji identiteta, iznimnom humanitarnom radu tijekom ratnih sukoba te izazovima i perspektivama u postdaytonskom razdoblju. Kroz ovu analizu nastoji se prikazati "Napredak" ne samo kao čuvar i promicatelj hrvatske kulture već i kao ključni akter u izgradnji

[1] Obnoviteljska skupština HKD Napredak održana je u Sarajevu 29. 9. 1990. Za predsjednika Društva izabran je prof. dr. Franjo Topić.

dijaloga, suživota i integracije u složenom bosanskohercegovačkom društvenom mozaiku. Pejanovićeva perspektiva, obogaćena osobnim iskustvima i dubokim razumijevanjem bosanskohercegovačkog konteksta, pruža jedinstven uvid u složenu dinamiku kulture, politike i društvenih odnosa.

Povijesni kontinuitet i afirmacija identiteta

Sloboda organiziranja i kulturnog stvaralaštva temelj je razvoja i zaštite nacionalnog identiteta. U Bosni i Hercegovini, hrvatski narod ima povijesno utemeljen i samosvojan razvoj, oblikujući duhovnu i nacionalnu posebnost, kulturnu samobitnost i politički subjektivitet. Korijeni tog razvoja sežu duboko u povijest, gdje su Hrvati na ovim prostorima, kroz stoljeća suživota s drugim narodima, razvijali specifičan kulturni izraz i identitet. Povijesni zapisi i arheološki nalazi svjedoče o kontinuitetu hrvatske prisutnosti i kulturnog stvaralaštva na tlu Bosne i Hercegovine. Kroz razdoblja osmanske vladavine i kasnije austrougarske uprave, Hrvati su uspjeli očuvati svoj jezik, vjeru i običaje, često kroz neformalne oblike organiziranja i uz potporu crkvenih institucija.

Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, u kontekstu buđenja nacionalne svijesti diljem Europe i naglog gospodarskog i kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine nakon dolaska austrougarskih vlasti, među hrvatskim narodom osjećala se snažna potreba za osnivanjem društva koje bi pomagalo i financiralo obrazovanje hrvatske mladeži (Šapina, 2002: 12). Ova potreba za institucionaliziranim djelovanjem kulminirala je osnivanjem dva ključna društva. Prvo je osnovano 14. rujna 1902. godine u Mostaru pod nazivom "Hrvatsko potporno društvo za siromašne đake i naučnike", s ciljem pružanja financijske pomoći i potpore mladim Hrvatima u obrazovanju. Samo nekoliko mjeseci kasnije, 11. studenog iste godine, u Sarajevu je osnovano "Hrvatsko društvo za namještanje djece na zanate i u trgovinu", s fokusom na strukovno obrazovanje i zapošljavanje (Šapina, 2002: 12). Ova dva društva, Mostarsko i Sarajevsko, ujedinjuju se 1907. godine, prepoznajući snagu i učinkovitost zajedničkog djelovanja. Od 1914. godine, ujedinjeno društvo djeluje pod nazivom "Hrvatsko prosvjetno i kulturno društvo Napredak", jasno definirajući svoju misiju kao sveobuhvatnu podršku hrvatskom narodu kroz prosvjetu i kulturu (Šapina, 2002: 12). Ova misija, koja je podrazumijevala širenje pismenosti, poticanje umjetnosti, znanosti i obrta, ostala je temeljna sve do 1945. godine. Čak i tijekom turbulentnih razdoblja Prvog i Drugog svjetskog rata, iako je aktivnost bila smanjena, uprava se sastajala i podružnice su djelovale, pokazujući otpornost i predanost Društva (Šapina, 2002: 12).

Ključna je činjenica da je hrvatski narod, zajedno s bošnjačkim, srpskim i židovskim narodom, odlukama ZAVNOBiH-a 1943. godine, unutar obnove državnosti BiH, utemeljio svoju političku ravnopravnost, a Ustavom BiH iz 1946. godine i ustavnu ravnopravnost. Ove su odluke bile temelj za razvoj multietničkog društva u Bosni

i Hercegovini, gdje su svi narodi imali priznato pravo na vlastiti identitet i kulturu. "Napredak", sa svojim dubokim korijenima i povijesnom misijom, prirodno se uklopio u ovaj okvir, prepoznajući važnost očuvanja vlastitog, ali i uvažavanja tuđeg kulturnog naslijeđa.

Koncept kulturnog djelovanja HKD "Napredak" temelji se na njegovanju kulturne tradicije i vrijednosti hrvatskog naroda, oblikovanih stoljećima na tlu Bosne i Hercegovine. Ova tradicija obuhvaća širok spektar umjetničkih, jezičnih, vjerskih i običajnih praksi koje su Hrvati njegovali i prenosili s generacije na generaciju. Od folklornih plesova i pjesama, preko književnosti i likovne umjetnosti, do očuvanja specifičnih dijalekata i vjerskih običaja, "Napredak" pruža platformu za afirmaciju svih aspekata hrvatskog identiteta u BiH. Važno je naglasiti da je kroz stipendiranje mladih "Napredak" omogućio školovanje brojnim generacijama hrvatskih intelektualaca, umjetnika i obrtnika, koji su kasnije postali nositelji kulturnog i gospodarskog života u BiH. Međutim, jednako je važna i otvorenost prema kulturi bošnjačkog, srpskog i židovskog naroda. Princip tolerancije, koji je stoljećima bio prisutan u suživotu različitih vjerskih hramova i zajednica u Bosni i Hercegovini, postao je osnova razvoja kulture hrvatskog i drugih naroda u BiH. Taj princip nije samo teorijski pojam već živa praksa koja se očituje u zajedničkim projektima, suradnji s drugim nacionalnim društvima i aktivnom poticanju međukulturnog dijaloga. Upravo uvažavanje multikulturalnog bića bosanskohercegovačkog društva osiguralo je "Napretku" afirmaciju ne samo među Hrvatima već i među Srbima i Bošnjacima te u široj javnosti BiH, budući da je "Napredak često bio most sa Bošnjacima i Srbima koji žive u Federaciji" (Topić, 1996: 7). Ova uloga mosta posebno je dobila na važnosti u turbulentnim vremenima, kada su drugi oblici komunikacije bili prekinuti. Kroz svoju povijest, "Napredak" je pokazao sposobnost prilagodbe i otpornosti, opstajući unatoč zabranama i ratnim razaranjima, uvijek se vraćajući svojoj temeljnoj misiji očuvanja kulture i izgradnje zajedništva. Njegova duga tradicija i postojanost svjedoče o dubokoj ukorijenjenosti u tkivo bosanskohercegovačkog društva i njegovoj nezaobilaznoj ulozi u formiranju nacionalnog identiteta Hrvata u BiH.

Uloga Napretka u ratnom i postdaytonskom vremenu

Društvena afirmacija HKD "Napredak" tijekom ratnog i poratnog vremena rezultat je brojnih čimbenika. Prvenstveno, to je široka osnova programske aktivnosti Društva. "Napredak" je inicirao, organizirao i promovirao raznolike stvaralačke aktivnosti: koncerte, izložbe, tribine, sportske turnire, izdanja i promocije knjiga te gospodarsku humanitarnu aktivnost i stipendiranje đaka i studenata. Sve ove aktivnosti bile su otvorene i uključivale su pripadnike drugih etničkih skupina. One su predstavljale žilu kucavicu kulturnog života, posebno u Sarajevu, koje je bilo pod opsadom od 1992. do 1995. godine. Primjerice, božićni koncerti i sportski turniri

postali su priredbe koje su zanimale sve građane Sarajeva, nudeći im trenutke nade i normalnosti u nemogućim uvjetima. U opkoljenom gradu, gdje je svaki dan bio borba za preživljavanje, kulturni događaji organizirani od strane "Napretka" bili su oaze mira i podsjetnik na vrijednosti koje su bile ugrožene.

Kulturne aktivnosti i stvaralaštvo unutar "Napretkovih" organizacija zasnivaju se na univerzalnom principu razvijanja kulturnih vrijednosti kao dobra za sve ljude, neovisno o njihovoj etničkoj i vjerskoj pripadnosti. Ovaj princip, duboko ukorijenjen u viziji "Napretka", posebno je došao do izražaja tijekom opsade Sarajeva. Ako se promatraju zbirno i u svojoj cijelosti kulturne priredbe i manifestacije HKD "Napredak" u Sarajevu tokom rata, one su značile snagu duhovnog i kulturnog otpora rušenju grada i stradanju njegovih građana. One su bile više od puke zabave; značile su i ohrabrenje, duhovno i moralno, građanima Sarajeva da izdrže patnje i sačuvaju vrijednosti zajedničkog življenja. Važno je napomenuti da je "Napredak" već u lipnju 1992., nedugo nakon početka rata u Sarajevu, održao svoju prvu kulturnu manifestaciju, koja se smatra prvom u ratnom Sarajevu (Topić, 1996: 7). Ova rana inicijativa simbolizirala je nepopustljivost duha i opredijeljenost za kulturu kao oblik otpora nasilju. Radnici i suradnici "Napretka" su imali "Napretkove" papire koji su im u ratu priznavani kao radna obaveza te su bili oslobođeni od vojničkog angažmana, posvećujući se humanitarnom, kulturnom i duhovnom radu za obranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine (Šapina, 2002: 61).

"Napredak" je, unatoč ratnom vremenu (1992. – 1995.) i težnjama ka etničkoj i teritorijalnoj homogenizaciji koje su dominirale u široj političkoj sferi, odbio ideju etničke podjele, etničke homogenizacije i na toj osnovi kriterij etničke većine za postojanje i rad svojih kulturnih organizacija. Društvo je očuvalo i razvijalo podružnice diljem Bosne i Hercegovine, neovisno o broju Hrvata u pojedinim mjestima, držeći se načela da je "bio, a treba i ostati nadstranačko društvo" i "širom otvoren za konstruktivan dijalog s drugim dionicima ovoga kulturno-civilizacijskog miljea" (Topić, 1990). Ova postojanost u nadnacionalnom i nadstranačkom opredjeljenju bila je ključna za očuvanje njegove autentičnosti i moralnog autoriteta u vremenima podjela.[2]

Nadalje, "Napredak" je odigrao nemjerljivu ulogu u odnosu prema izbjegličkoj populaciji, pomažući raseljenim Hrvatima iz Posavine, Bosanske krajine i drugih krajeva BiH u organiziranju kulturnog i socijalnog života u iseljeništvu te u očuvanju vezanosti za zavičaj i ideju povratka. Predsjednik Franjo Topić jasno je naglašavao: "nastojimo poticati i raditi na povratku ljudi" (Topić, 1999). Društvo je njegovalo ideju ravnopravne egzistencije različitosti na bosanskohercegovačkom prostoru,

[2] "Napredak" je bio, a treba i ostati nadstranačko Društvo, njegovo polje rada obuhvaćat će prvenstveno promicanje hrvatskih kulturnih vrednota, prosvjetno, gospodarsko i socijalno dobro, ali će istodobno ostati širom otvoren (akademik Mirko Pejanović) kao što je uvijek bio, za konstruktivan dijalog s drugim dionicima ovoga kulturno-civilizacijskog miljea. Vidi: Topić, 1990.

istovremeno stvarajući zajedničke kulturne vrijednosti i ciljeve, pod motom "o stoljetnoj upućenosti jednih na druge, čuvajući svoje a poštujući tuđe" (Topić, 1990). U tom kontekstu, "u odabranim ciljevima programske aktivnosti Napretka u istoj ravni s drugim ciljevima stoji suradnja s drugim srodnim društvima" (Topić, 1990), što je dodatno potvrdilo njegovu integrativnu ulogu. U poslijeratnom razdoblju, "Napredak" se fokusira na doprinos ideji pomirenja, kako unutar hrvatskog naroda, tako i među narodima Bosne i Hercegovine, tretirajući pomirenje u dva aspekta (Topić, 1999) – unutarnacionalnom i međunacionalnom. Ovakvim djelovanjem, društvo se legitimira kao važan subjekt u stvaranju zajedničkog življenja, nudeći modele suradnje i suživota u složenom postdaytonskom društvu.

Tijekom rata u Sarajevu, humanitarni rad "Napretka" bio je neprocjenjiv. Već 1992. godine kupljeno je više tona brašna i makarona od tvrtke Klas, koje su podijeljene građanima (Šapina, 2002: 66). Zajedno s Vrhbosanskom bogoslovijom, "Napredak" je podijelio 436 tona obroka, što je malo čudo u potpuno opkoljenom gradu bez struje, plina i s visokim cijenama drva (Šapina, 2002: 66). Dnevno je preko stotinu osoba objedovalo u Bogosloviji, a isto toliko obroka davano je i izvan nje, svjedočeći o posvećenosti i neumornom radu kuharica i osoblja (Topić, 2008: 302). Ambulanta s apotekom, koju je vodila s. Marcijana Krištić, podijelila je lijekove u vrijednosti oko dva milijuna DEM (Šapina, 2002: 66). "Napredak" se, zajedno s Vrhbosanskom nadbiskupijom i Caritasom u Sarajevu, pobrinuo za logistički najsloženije operacije, osiguravajući vitalne potrepštine za preživljavanje stanovništva (Šapina, 2002: 66). Sve to je bilo moguće zahvaljujući "Napretkovim" podružnicama u Zagrebu i Splitu, koje su bile ključne za prikupljanje pomoći izvan BiH (Šapina, 2002: 66).

Kulturne aktivnosti i postdaytonska integracija

Kultura je moćna sila društvene integracije, sposobna povezati ljude kroz zajedničke vrijednosti, jezik i simbole. U suvremenom svijetu, sve države nacije svjesno "koriste jezičnu politiku, školstvo, kolektivne obrede i masovne medije za integraciju društva i zadobivanje lojalnosti građanstva" (Smelser, 1999: 174). Ova spoznaja naglašava da je za političku stabilnost i koheziju neophodno postojanje kulturne nacije koja prethodi političkoj (Tejlor, 2000: 94). U izvjesnom smislu, "društvu je potrebna homogena kultura u koju ljudi moraju biti uvedeni i upućeni, kako bi mogli da rade jedni s drugima..." (Tejlor, 2000: 94). Sva moderna društva imaju službene jezike i službene kulture, koji služe kao vezivno tkivo za građane, olakšavajući komunikaciju i izgradnju zajedničkog identiteta.

Bosanskohercegovačko društvo, međutim, predstavlja složen multikulturalni entitet, s tri ustavno ravnopravna i konstitutivna naroda (srpski, hrvatski, bošnjački) i ostalim narodima, od kojih svaki ima svoju kulturu i religiju. Ove kulture su osnove nacionalnog identiteta i trebale bi, u odnosima ravnopravnosti i međusobne tolerancije, graditi zajedničku osnovu društvene integracije. Proces

izgradnje zajedničkih osnova kulturne politike u BiH je složen i tek treba uslijediti, posebno nakon ustavne reforme entitetskih ustava početkom 2002. godine kojom je uspostavljena konstitutivnost naroda na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Ova reforma, iako je donijela formalnu ravnopravnost, nije automatski riješila sve izazove u implementaciji zajedničke kulturne politike. Postdaytonska BiH se bori s fragmentacijom i nacionalističkim tendencijama koje često koče razvoj jedinstvenog kulturnog prostora. Stoga uloga kulturnih društava poput "Napretka" postaje još važnija kao katalizatora dijaloga i platforme za izgradnju zajedničkih vrijednosti.

HKD "Napredak" , kao nestranačko udruženje i vitalan segment civilnog društva, sa značajnim postignućima u razvoju kulture, stoji kao primjer pozitivnog djelovanja. Prema izvješću o radu 28 podružnica i povjerenstava za 2001. godinu, "Napredak" je organizirao impresivan broj kulturnih manifestacija, uključujući 60 koncerata i glazbenih priredbi, 41 izložbu, 16 dramskih i poetskih programa, 14 folklornih manifestacija, 27 tribina i predavanja, 37 predstavljanja knjiga, 25 tradicionalnih priredbi povodom blagdana i preko 70 ostalih manifestacija. Ova statistika ne samo da pokazuje obujam aktivnosti već i raznolikost programa koji su privlačili široku publiku, daleko izvan uskih etničkih okvira. Od klasičnih koncerata do promicanja narodne baštine, "Napredak" je kontinuirano radio na obogaćivanju kulturnog života BiH. S obzirom na ovakav angažman i rezultate, "Napredak" ima pravo i odgovornost pokrenuti inicijative prema parlamentima za sustavno uređivanje položaja kulturnih društava i financiranje njihovih projekata od općeg značaja za društvo i društvenu integraciju. Značajan dio prihoda "Napretka", gotovo polovica ukupnih sredstava u 2001. godini, dolazio je od sponzorstava, što ukazuje na široku društvenu podršku i prepoznavanje njegove vrijednosti (Topić, 2002). Ipak, bez jasnog zakonskog okvira i stabilnog financiranja od strane države, ovakva društva su ranjiva, a njihov rad često ovisan o *ad hoc* donacijama i projektima. Bez uključivanja kulturnih društava i stvaralaca u kreiranje kulturne politike i zakona, sfera kulture prijeti da postane predmet sporenja i podjela, umjesto da bude snaga koja okuplja i integrira bosanskohercegovačko društvo. Kultura u BiH treba biti tretirana kao investicija u budućnost, a ne kao trošak, te je nužno osigurati stabilne mehanizme podrške koji će omogućiti njezin kontinuirani razvoj i doprinos društvenoj koheziji. Na taj način, kultura može postati istinski most između različitih identiteta, gradeći zajedničku budućnost temeljenu na međusobnom poštovanju i razumijevanju.

Društveni tretman i budući razvojni problemi

Iskustvo "Napretka", stečeno u ratnom i poratnom vremenu, potvrdilo je da predan rad aktivista i vodstva, uz primjenu suvremene organizacije upravljanja, donosi rezultate u razvoju kulture čak i u nepovoljnim društvenim i ekonomskim prilikama. Unatoč svim poteškoćama, uključujući ograničena financijska sredstva, nedostatak vlastitog voznog parka i skladišnog prostora tijekom rata, "Napredak" je

uspio prikupiti i distribuirati značajne količine pomoći i održati kulturne aktivnosti. Primjerice, od 1. lipnja 1992. do 31. prosinca 1996. godine, "Napredak" je primio ili kupio preko 100 različitih artikala u ukupnoj količini od preko 488 tona humanitarne pomoći, najvećim dijelom besplatno preko svojih podružnica u Splitu i Zagrebu (Šapina / Topić, 2017: 120). To svjedoči o iznimnoj posvećenosti njegovih članova i upravljačke strukture.

"Napredak" teži formiranju i razvijanju aktivnosti u svim lokalnim zajednicama i kantonima – županijama gdje živi hrvatski narod u BiH. Ova decentralizacija djelovanja osigurava da kulturne potrebe Hrvata budu zadovoljene diljem zemlje, a ne samo u većim urbanim centrima. Na taj način, društvo djeluje kao mreža koja povezuje hrvatske zajednice i pruža im podršku u očuvanju i promicanju vlastite kulture. Također, djelatnost "Napretka" u inozemstvu (europske zemlje, Kanada, SAD) zahtijeva koordinaciju kako bi se očuvao i razvijao kulturni i nacionalni identitet Hrvata u dijaspori. Kroz tu se aktivnost potiče komunikacija s kulturama zemalja Zapada, čime se kultura hrvatskog naroda uključuje u proces globalizacije i osigurava joj se mjesto u širem europskom i svjetskom kontekstu. Podružnice u dijaspori igraju ključnu ulogu u organiziranju humanitarne pomoći, kulturnih događaja i povezivanju iseljenika s matičnom domovinom.

Međutim, HKD "Napredak", kao i druga nacionalna kulturna društva u Bosni i Hercegovini, suočava se s neriješenim, sustavnim pitanjima koja značajno otežavaju njihov rad i razvoj. Jedan od gorućih problema je pravni položaj ovih društava, koji često nije jasno definiran u zakonodavstvu. Nedostatak jasnog zakonskog okvira dovodi do pravne nesigurnosti i otežava planiranje dugoročnih projekata. Nadalje, pitanje povrata nacionalizirane imovine nakon Drugog svjetskog rata ostaje vitalna rana za "Napredak". Nedostatak vlastitog prostora značajno otežava organizaciju i provedbu aktivnosti, a povrat imovine ne bi bio samo materijalna već i simbolična satisfakcija za povijesnu nepravdu, vraćajući Društvu njegovu povijesnu infrastrukturu i resurse.

Treći ključni problem je sustavno financiranje. Iako "Napredak" ostvaruje značajne prihode putem sponzorstava, oslanjanje isključivo na takve izvore čini ga ranjivim i ovisnim o fluktuacijama tržišta i dobroj volji donatora. Na primjer, u 2001. godini, gotovo polovica ukupnih prihoda (235.038 KM od 547.238 KM) potjecala je od sponzorstava, dok su prihodi iz državnih proračuna bili minimalni (1.040 KM) (Topić, 2002). To ukazuje na nedostatak institucionalne podrške i prepoznavanja važnosti kulturnih društava od strane državnih vlasti. Rješavanje ovih problema zahtijeva fundamentalnu promjenu odnosa vladajuće političke strukture prema društvenoj ulozi kulture i nacionalnih kulturnih društava. Potrebno je prepoznati da kultura nije luksuz, već temelj društvene kohezije i razvoja, te je ulaganje u kulturu ulaganje u stabilnost i budućnost društva. U rješavanju ovih pitanja mogle bi pomoći i institucije međunarodne zajednice, koje su svjesne važnosti stabilizacije civilnog društva u BiH i promicanja interkulturalnog dijaloga. Sama kulturna

društva moraju imati najveći ulog u rješavanju ovih pitanja kroz udruženu javnu akciju, s "Napretkom" kao predvodnikom, s obzirom na njegovu povijesnu ulogu i stečeni ugled. Bez poboljšanja statusa kulturnih društava u cjelini bh. društva, prijeti opasnost od smanjenja aktivnosti "Napretka" i slabljenja njegove uloge u zaštiti i razvoju kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda, što bi imalo dalekosežne negativne posljedice na multietničku strukturu Bosne i Hercegovine i njezin put prema europskim integracijama.

Osobni dojmovi i vodstvo: svjedočanstvo o otporu i nadi

Mirko Pejanović u svom osvrtu na HKD "Napredak" dijeli duboko osobne dojmove iz ratnog Sarajeva, naglašavajući iznimnu ulogu Društva u trenucima strašnog beznađa, hladnoće, gladi i neprestanog granatiranja. U tim najtežim vremenima, kada se činilo da je civilizacija propala, "Napredak" je, unatoč svim preprekama, organizirao priredbe i koncerte u Kamernom teatru 55. Ti događaji nisu bili samo kulturna zbivanja već su predstavljali moćan čin duhovnog otpora zlu koje je opsjedalo grad. Svaki ton glazbe, svaka izgovorena riječ na pozornici, bila je poruka nade i prkosa destrukciji, okupljajući ljude i podsjećajući ih na ljudskost i zajedništvo koje su nastojali uništiti. Kamerni teatar 55, usred razrušenog grada, postao je simbol neuništivog duha Sarajeva, a "Napredak" je bio jedan od glavnih pokretača te vitalnosti. (Pejanović, 1997: 390)

Pejanović posebno pamti horsko pjevanje Zbora "Trebević" u sarajevskoj katedrali tijekom božićnih i uskrsnih blagdana. U gradu bez struje, grijanja i često bez hrane, glasovi Zbora "Trebević" odjekivali su praznim ulicama, donoseći utjehu i spiritualnu snagu. Ti su koncerti Sarajlijama činili život podnošljivijim, pružajući im osjećaj zajedništva i vjere u bolju budućnost, čak i u uvjetima brutalne opsade. Glazba je postala jezik nade, prevladavajući zvučni teror granata. Sjeća se i dolaska Tereze Kesovije u Narodno pozorište 1994. godine, što je bio izuzetan ratni doživljaj. Njezin nastup, usred opsade, bio je čin hrabrosti i solidarnosti, koji je probudio duh grada i pokazao da umjetnost može prevladati najmračnije okolnosti. Ovi su događaji, organizirani od strane "Napretka", bili svjetionici kulture i otpora u tami rata, dokazujući da se život i umjetnost mogu afirmirati unatoč svim nedaćama. (Pejanović, 1997: 390)

Pejanović ističe i "Napretkovu" humanitarnu pomoć, posebno kuhinju koja je pomogla stotinama ljudi da lakše prežive rat. U uvjetima gdje je jedna litra ulja koštala 50 DEM, a kilogram šećera 60 DEM, a humanitarna pomoć dolazila rijetko i u malim količinama (Topić, 2008: 303), "Napretkova" narodna kuhinja u Bogosloviji bila je spas za mnoge, pružajući tople obroke ne samo Hrvatima već i Muslimanima, Srbima i drugima, kako je to već ranije navedeno (56% Muslimana, 24% Hrvata, 18% Srba i ostali) (Topić, 2008: 304). To je bio konkretan primjer beskompromisne humanosti, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Organizacija je bila

iznimno složena, uzimajući u obzir logističke prepreke u opsjednutom gradu, ali posvećenost osoblja i volontera osigurala je kontinuiranu pomoć.

Autor navodi i susrete s istaknutim ličnostima poput Bogića Bogićevića, Vlatka Dolečeka i američkog ambasadora Viktora Jakovića kod profesora Franje Topića, gdje su se rađale ideje za Washingtonski sporazum. To pokazuje da je "Napredak" bio ne samo kulturno i humanitarno središte već i važna platforma za politički dijalog i diplomatske inicijative koje su imale za cilj okončanje rata i uspostavu mira. Ove su diskusije bile ključne za traženje rješenja u najkritičnijim trenucima, a prostor "Napretka" postao je neformalno diplomatsko sjedište gdje su se razmatrale mogućnosti za mir.

Posebno izdvaja promociju knjige biskupa Franje Komarice *U obrani obespravljenih* 1996. godine, ističući riječi biskupa Perića, biskupa Komarice i kardinala Puljića koje su nosile u "novo duhovno stanje u traganju za istinom i etikom koja brani čovjeka kao uzvišeno i univerzalno biće". Ova promocija simbolizira "Napretkovu" predanost pravdi i ljudskim pravima te potragu za moralnim kompasom u poslijeratnom društvu, naglašavajući potrebu za etičkim promišljanjem i zaštitom ranjivih. Pejanović zaključuje da je "Napredak" ne samo afirmirano kulturno društvo hrvatskog naroda već i nosilac kulturnog života za sve građane Sarajeva, privlačeći ljude neovisno o nacionalnoj pripadnosti. Tu izvanrednu ulogu pripisuje vodstvu profesora Topića, koje "umije, može i hoće DA ČINI DOBRO ZA SVOJ NAROD I NARODE S KOJIMA ŽIVI ZAJEDNO". Ovaj osobni osvrt naglašava karizmu i viziju predsjednika Topića, koji je uspio održati "Napredak" vitalnim i utjecajnim, čak i u najtežim povijesnim okolnostima, čineći ga istinskim mostom između kultura i naroda u BiH. (Pejanović, 1997: 390)

Zaključna razmatranja

Od svoje obnoviteljske skupštine 1990. godine, HKD "Napredak" je uspostavio snažnu organizacijsku strukturu i razvio kulturne aktivnosti hrvatskog naroda, koje dominantno utječu na razvoj kulturnog i nacionalnog identiteta Hrvata kao konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini. Njegova duga povijest, koja seže do 1902. godine, ispunjena je periodima uspona i padova, ali uvijek obilježena predanošću svojoj misiji. Širina koncepta, otvorenost prema kulturama drugih naroda i nadstranački karakter omogućili su mu društvenu afirmaciju u cijelom bosanskohercegovačkom društvu, čineći ga nezaobilaznim faktorom u kulturnom i društvenom životu. "Napredak" je postao bitan element civilnog društva, okupljajući kulturne stvaraoce i ljude koji dobrovoljno podupiru razvoj kulture. Kako je to elokventno izrekao prof. dr. Franjo Topić na skupštini "Napretka" 23. ožujka 2002., "društvo prijatelja, društvo ljudi zaljubljenih u kulturu, u napredak svog naroda i u opće dobro" (Topić, 2002). Ova definicija obuhvaća srž njegove djelatnosti – promicanje općeljudskih vrijednosti kroz kulturu.

Svojim razumijevanjem multietničkog bića bosanskohercegovačkog društva "Napredak", zajedno s drugim kulturnim društvima, može vršiti bitnu ulogu u artikulaciji pitanja od vitalnog nacionalnog interesa, a o kojima se odlučuje u domovima naroda entitetskih parlamenata. U vremenu koje dolazi, unutar procesa odlučivanja u domovima naroda entitetskih parlamenata, kao i Domu naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, započet će, na temelju ravnopravnosti naroda, oblikovanje kulturne politike i na toj osnovi donošenje zakona kojim bi se poboljšao pravni i ekonomski položaj nacionalnih kulturnih društava. To je ključno za osiguravanje njihove dugoročne održivosti i neovisnosti te za stvaranje stabilnog okruženja za razvoj kulture svih naroda u BiH. Bez jasnog zakonskog okvira i adekvatnog financiranja, nacionalna kulturna društva ostaju na marginama društvenog interesa.

"Napredak", s obzirom na stečeno iskustvo i postignute rezultate u razvoju kulture, ima moć, ali i moralno pravo da radikalno postavi pitanje odgovornosti političkih struktura društva za vraćanje nacionalizirane imovine i osiguranje stalnih izvora financiranja kulture i rada kulturnih društava. Bez rješavanja ovih fundamentalnih problema, kulturna scena u BiH ostaje ranjiva i podložna političkim utjecajima, što dugoročno ugrožava identitet i razvoj svih konstitutivnih naroda. Kao subjekt razvoja kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, "Napredak" zadobiva novu poziciju u kreaciji kulturne politike hrvatskog naroda. Time "Napredak" ulazi i u javnu društvenu sferu i preuzima odgovornost za tokove društvenog razvoja i unutrašnju integraciju bosanskohercegovačkog društva, kao i integraciju Bosne i Hercegovine u europske institucije. Ovakva uloga podrazumijeva i razvijanje javnog glasila s naklonom na kulturu i društveni razvoj, jer je "Napredak" postao i subjekt profiliranja hrvatskih općih nacionalnih interesa u Bosni i Hercegovini.

Budući da je "Napredak" razvio i afirmirao kulturno stvaranje hrvatskog naroda i uspostavio mostove suradnje s kulturama drugih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, on je postao pronađeni model kulturne samodjelatnosti naroda u multietničkom bosanskohercegovačkom društvu. Njegova je snaga u sposobnosti da spoji nacionalnu specifičnost s univerzalnim vrijednostima te da kroz konkretno djelovanje pokaže kako se kultura može koristiti kao sredstvo za izgradnju mira, tolerancije i prosperiteta u složenom društvenom okruženju. Nastavak takvog djelovanja, uz rješavanje preostalih sustavnih problema, osigurat će "Napretku" i dalje krovnu ulogu u očuvanju i razvoju kulture Hrvata u BiH, ali i doprinositi stabilnosti i razvoju cijelog bosanskohercegovačkog društva.[3]

[3] Ustavnom reformom u obliku amandmana na ustave entiteta početkom 2002. uspostavljena je konstitutivnost naroda na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Ideju o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine pokrenulo je Srpsko građansko vijeće 1994. i realiziralo u suradnji s HNV, VKBI i Krugom 99; Vidi: Amandmani na Ustav Federacije BiH, *Službene novine Federacije BiH*, br. 22/2002. i Amandmane na Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 28/1994; 8/1996; 13/1996; 16/1996; 21/1996; 21/2002; 31/2002; 69/2002; 31/2003; 98/2003; 115/2005; 117/2005; 48/2011.

Literatura

Amandmani na Ustav Federacije BiH, *Službene novine Federacije BiH*, br. 22/2002.

Amandmani na Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 28/1994; 8/1996; 13/1996; 16/1996; 21/1996; 21/2002; 31/2002; 69/2002; 31/2003; 98/2003; 115/2005; 117/2005; 48/2011.

Pusić, Vesna (1994) Federacija Bosna i Hercegovina, *Erasmus*, br. 6, 2-3.

Galbraith, Peter (1994) Razgovor s veleposlanikom SAD u Republici Hrvatskoj Peterom Galbraithom, *Erasmus*, br. 6, 14-19.

Goldstein, Slavko (1994) Hrvatska poslije sporazuma, *Erasmus*, br. 6, 20-21.

Lukić, Darko; Palameta, Miroslav; Šego, Krešimir; Vukšić, Tomo, (1994) Hrvatski narodni kalendar 1994. godine: Kronologija napretkovih aktivnosti tijekom rata 1992.–1993, *Hrvatski narodni kalendar 1994. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 57-72.

Nevjestić, Tvrtko (1997) Isječak našeg vremena, *Hrvatski narodni godišnjak 1997*, HKD Napredak, Sarajevo, 372-376.

Palameta, Miroslav (1995) Napretkove aktivnosti, *Hrvatski narodni kalendar 1995. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 121-172.

Pejanović, Mirko (2007) Napretkov model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom BiH društvu, u: Drmić, Ilija; Josipović, Marko (ur.) *Stoljeće HKD "Napredak" 1902–2002: zbornik radova znanstvenoga simpozija povodom 100-te obljetnice osnutka HKD "Napredak" održanog 6. i 7. rujna 2002*, "Napredak", Sarajevo – Zagreb, 567-576.

Pejanović, Mirko (1997) Univerzalne vrijednosti kao kriterij, *Hrvatski narodni godišnjak za 1997. godinu*, HKD Napredak, Sarajevo, 389-390.

Smelser, Neil (1999) Kultura i integracija nacionalnih društava, u: Milardović, Anđelko (prir.) *Globalizacija*, Pan Liber, Osijek – Zagreb – Split, 75-89.

Šapina, Hrvoje (2002) *Stoljetnica Napretka*, HKD Napredak, Sarajevo.

Šapina, Hrvoje; Topić, Franjo (prir.) (2017) *HKD Napredak 1990.–2015*, HKD Napredak, Sarajevo.

Tejlor, Čarls (2000) *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd.

Topić, Franjo (1990) Govor na obnoviteljskoj skupštini Napretka, Sarajevo, 29. 9. 1990.

Topić, Franjo (1992) Izjava dr. Franje Topića, predsednika HKD Napredak, *List Herceg Bosne*, 29. 2. 1992., 8-9.

Topić, Franjo (1996) Govor na skupštini HKD Napredak, 19. 10. 1996.

Topić, Franjo (1996) HKD Napredak i aktivnosti 1994.–1995, *Hrvatski narodni kalendar 1996. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 7-92.

Topić, Franjo (1999) Govor na skupštini HKD Napredak, Sarajevo, 13. ožujka 1999.

Topić, Franjo (2002) Govor na skupštini HKD Napredak, Sarajevo, 23. 3. 2002.

Topić, Franjo (2008) HKD Napredak u ratnim godinama, u: Bećirović, Hajriz (ur.) *Opsada i odbrana Sarajeva 1992–1995. Referati sa Okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine*, Institut za istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Topić, Franjo (2021) *Bosna i Hercegovina naša domovina*, HKD Napredak – Napredak futura, Sarajevo – Zagreb.

CROATIAN CULTURAL SOCIETY "NAPREDAK" AND ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ – POLITICAL SCIENCE ANALYSIS OF THE SOCIAL ROLE OF "NAPREDAK" IN THE WAR AND POST-DAYTON TIMES

Franjo Topić
Retired Professor
University of Sarajevo – Catholic Faculty of Theology
franjo.topic1@gmail.com

Dražen Janko
PhD Student
Croatian Catholic University Zagreb
ORCID: 0000-0002-2978-2195

Abstract: HKD Napredak, established in 1902 and revived in 1990, has played a pivotal role in preserving Croatian cultural and national identity within multiethnic Bosnia and Herzegovina. This analysis explores Napredak's societal function during the Bosnian War and the post-Dayton era. During the 1992–1995 conflict, Napredak emerged as a crucial humanitarian force, distributing over 488 tons of food and 403,000 meals in besieged Sarajevo, notably assisting all ethnic groups (56% Muslims, 24% Croats, 18% Serbs). Concurrently, it organized cultural events as spiritual resistance, fostered inter-ethnic dialogue, and contributed to peace initiatives. In the post-war period, Napredak continues to champion Croatian culture and education while actively building bridges between diverse communities. Despite its significant contributions, the society grapples with unresolved issues regarding its legal status, restitution of nationalized property, and systemic state funding. Mirko Pejanović's reflections underscore Napredak's profound impact on morale and social cohesion during wartime, attributing its resilience to leadership of Prof. Dr. Franjo Topić. The article concludes that Napredak's non-partisan, open, and comprehensive approach makes it a successful model for cultural development in a multi-ethnic society, essential for BIH's internal integration and European aspirations.

Keywords: HKD Napredak, Franjo Topić, BiH, Mirko Pejanović, humanitarian role